

CONSTRUIREA ROMÂNULUI ȘI A NAȚIUNII ROMÂNE. IDEEA DE NAȚIUNE ÎN TEXTELE JURIDICE ȘI IDEOLOGICE DIN SPAȚIUL ROMÂNESC ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

ANDREI-SABIN FAUR*

CONSTRUCTION OF THE ROMANIAN AND THE ROMANIAN NATION. THE IDEA OF THE NATION IN IDEOLOGICAL AND LEGAL TEXT IN THE ROMANIAN SPACE IN THE 19TH CENTURY

ABSTRACT: *The present study aims to analyze the way in which the nation and the people were defined in the main juridical and ideological works of the Romanian intelligentsia from Transylvania and from the Romanian Principalities, in the XIXth century. In our research we used the *Supplex Libellus Valachorum* (1791), the *Tismania* (1821) and *Islaz* (1848) proclamations, the article *O tocmeală de rușine și o lege nedreaptă* [*A Shameful Bargain and An Unfair Law*] by Simion Bărnuțiu (1842) and the *Discourse* he held in Blaj in 1848, the constitutional projects of 1822 (belonging to Ionică Tăutu and his group), 1838 (edited by Ion Câmpineanu), 1859 (edited by the Focșani Committee) and also the Constitution of 1866.*

In Romanian, the nation and the people were designated by many terms which led to many confusions and some authors, like Simion Bărnuțiu, changed several times their opinion about the meaning of these important concepts. Our research has underlined the Romanian intelligentsia's option for the Herderian type of nation, which was based on the common language, the traditions and the common past, instead of the French model of nation, which relies on the loyalty of the citizens to the same laws, although the French influence was very powerfull in the Romanian Principalities.

KEYWORDS: *Transylvania, Romanian Principalities, Romanian intelligentsia, nation, people, Simion Bărnuțiu*

REZUMAT: *Prezentul studiu își propune să analizeze felul în care au fost definite națiunea și poporul în principalele texte cu caracter juridic și ideologic ale românilor din Transilvania și Principatele Române la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în secolul al XIX-lea. Pentru acest demers am cercetat *Supplex Libellus Valachorum* (1791), proclamația de la Tismania a lui Tudor Vladimirescu (1821) și cea de la Islaz (1848), articolul *O tocmeală de rușine și o lege nedreaptă* al lui Simion Bărnuțiu (1842) și *Discursul* său de la Blaj (1848) dar și proiectele constituționale din anii 1822 (*Constituția Cărvunarilor*), 1838 (elaborat de Ion Câmpineanu), 1859 (*proiectul Comisiei de la Focșani*) și *Constituția* din anul 1866.*

În limba română, poporul și națiunea au fost desemnate în perioada studiată prin foarte mulți termeni, ceea ce a dus la foarte multe confuzii, iar unii autori, precum Simion Bărnuțiu, și-au schimbat de-a lungul timpului opinia cu privire la ce înseamnă poporul sau națiunea. Analiza noastră a scos în evidență și opțiunea românilor pentru modelul herderian al națiunii, bazat pe limba, trecutul și tradițiile comune, în dauna celui contractualist de factură franceză, chiar dacă mulți membri ai intelighenței din Principate au fost marcați de această cultură.

CUVINTE-CHEIE: *Transilvania, Principatele Române, inteligența română, națiune, Simion Bărnuțiu*

* Masteratul de Istoria și Socio-Antropologia Epocii Moderne, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie și Filozofie, email: faur_andrei_91@yahoo.com

La nivel european, secolul al XIX-lea este secolul afirmării națiunii și a naționalismelor, marcând o transformare ireversibilă la nivelul imaginarului politic, care de cele mai multe ori nu a fost completată de o schimbare a realităților sociale sau economice. În spațiul românesc, prin care vom înțelege Transilvania aflată sub dominația Imperiului Habsburgic, devenit după 1867 Imperiul Austro-Ungar și Principatele Moldova și Țara Românească, a căror unire în anul 1859 a dat naștere primei Români, afirmarea conștiinței naționale este un proces care se desfășoară în strânsă legătură cu ceea ce are loc la nivel european. Pentru elitele românești, *Supplex*-ul din 1791 și revoluțiile din 1821 și 1848 joacă rolul pe care l-au jucat pentru Occident Revoluția Americană și Revoluția Franceză, având funcția unor evenimente fondatoare, esențiale în edificarea mitologiei naționale și a imaginarului politic de tip modern¹. Ne propunem ca în acest studiu să prezentăm modul în care este definită națiunea în textele care au fost elaborate cu ocazia acestor evenimente cu rol fondator, dar și texte cu caracter juridic, constituțional, chiar dacă unele dintre cele studiate nu au funcționat ca atare rămânând doar în stadiul de proiect. Analiza noastră s-a oprit asupra *Supplex*-ului din anul 1791, a câtorva texte izvorâte din tumultul Revoluției de la 1821, a câtorva dintre principalele proiecte de constituție generate de evenimentul precedent (am selectat dintre acestea *Constituția cărvunărilor* și proiectul lui Ion Câmpineanu), a două scrieri esențiale aparținând lui Simion Bărnuțiu (*O tocmeală de rușine și o lege nedreaptă* elaborat în 1842 dar apărut mai târziu și *Discursul de la Blaj* rostit în catedrala Blajului în data de 2/14 mai 1848), a Proclamației de la Islaz (9/21 iunie 1848) precum și asupra textelor constituționale ale statului român modern (proiectul de constituție al Comisiei Centrale de la Focșani și Constituția din 1866).

Vom porni în analiza noastră de la demonstrația istoricului timișorean Victor Neumann potrivit căreia în spațiul românesc a triumfat modelul de națiune german care pune accentul pe origine, sânge, glie ca fundamente ale apartenenței naționale. În acest spirit definirea colectivității se va face într-un mod restrictiv, ceea ce demonstrează că valorile care în cultura română stau la baza ideii de națiune nu sunt identice cu cele pe care se întemeiază modelul de națiune occidental (fie francez, așa cum s-a detaliat mai sus în explicarea modelului contractualist propus de Ernest Renan, fie anglo-saxon), unde *poporul* (*Peuple* sau *People*) constituie totalitatea locuitorilor unui stat². Vom vedea cum sunt folosiți termenii care în limba română desemnează o asemenea colectivitate, însă ne vom lovi la început de o serie de dificultăți, cauzate în principal de faptul că în limba română avem un mare număr de designanți pentru colectivitate: *norod*, *obștea norodului*, *prostime*, *gloată*, *glotîș*, *neam*, *limbă*, *nație*, *obștea neamului*, *seminție*, *trupul neamului*, *totimea trupului compatrioților*, *popol*, *popor*, *țara* iar folosirea acestor cuvinte are o frecvență inegală³. Istoricul literar Paul Cornea a grupat acești termeni în trei categorii după sensul pe care îl aveau: sensul de plebe, ca antiteză a boierimii (*gloată*, *glotîș*, *obștea norodului*, *prostime*, *trupul neamului*), sensul de populație (*poporație*, *țară*, *obștea*, *totimea trupului compatrioților*) și sensul de neam (*nație*, *seminție*). El a identificat câteva repere privind folosirea preferențială a unor anumiți termeni, astfel după 1821 termenul *norod* este din ce în ce mai rar folosit, lasând locul sinonimului *popor*, care se va impune prin activitatea unor reviste literare precum *Dacia literară* și *Propășirea*. Această schimbare se leagă de preferința pașoptiștilor pentru țările occidentale cu limbi romanice și de contactul lor cu romantismul. Termenul *norod* a primit astfel un sens semipeiorativ⁴. Revoluția de la 1848 este un alt moment important nu doar în schimbarea terminologică, ci și în conotația afectivă pe care *poporul* o primește. În timpul Revoluției, forma de *popor* este concu-rată de forma *popol* sau chiar mai latinizată, *popul*, iar acești doi termeni pot fi uneori întâlniți chiar în opera aceluiași autor. În opinia lui Paul Cornea, termenul *popol* ar fi o formă latinizată a primului termen (atestat în limba română încă din secolul al XVI-lea, fiind prezent în textele religioase), chiar cu ușoare diferențe de sens (autorul face referirea la schimbarea numelui unui ziar din *Poporul suveran* în *Popolul suveran* după

¹ Mitu 1997, p. 11–12.

² Neumann 2005, p. 133–134.

³ Cornea 1980, p. 218–219.

⁴ *Ibidem*, p. 221–222.

ce direcția sa a fost preluată de gruparea de revoluționari strânsă în jurul lui Nicolae Bălcescu). Un lucru este cert: după 1821, atât *popor* cât și forma de *popol* care nu a rezistat în limba română, capătă un sens eminamente pozitiv, devenind cea mai importantă parte a țării, care legitima orice schimbare, fie ea și pe cale revoluționară. Pașoptiștii au fost preocupați de condiția acestuia, de înapoierea sa și majoritatea doreau, sub influența ideilor romantice, să-i îmbunătățească condiția. Participarea intensă a maselor la mișcările revoluționare ale anului 1848, atât în Țara Românească cât și în Transilvania, face ca întregul discurs revoluționar să fie, așa cum se va vedea mai jos, orientat spre bunăstarea acestora. În funcție de contextul în care termenul *popor/popol* a fost folosit, Paul Cornea a reușit să stabilească anumite ipostaze clasice ale acestuia: poporul este partea mereu sacrificată a țării (inspirație din publicistica occidentală, din autori precum francezii Lammenais sau Esquilos. Mai multe articole din presa revoluționară, munteană și nu numai, dezvoltă această idee, precum articolul lui C.A. Rosetti, *Popolul este Hristul națiilor*, publicat în ziarul *Pruncul român*), poporul ca depozitar al adevărului datorită unui instinct considerat infailibil, poporul suveran (idee inspirată de Revoluția franceză, care a înlocuit suveranitatea de natură monarhică cu cea de natură colectivă, derivată fie din națiune, fie din popor sau colectivitatea cetățenilor), poporul ca totalitatea românilor din Transilvania și Principate⁵. Vom vedea mai jos câteva definiții ale poporului care se nasc în mediul transilvănean, puternic influențat de filosofia germană asupra națiunii, începând cu deceniul cinci al secolului al XIX-lea.

O atenție mai specială ar merita acordată cuvântului *neam*, intrat în limba română sub influența limbii maghiare: *nem* semnifică în limba populară *sex* sau *gen* iar în limba cultă *categorie* sau *specie*. În opinia istoricului Victor Neumann, termenul *neam* are la noi conotații discriminatorii, presupunând o definire a românilor în funcție de un anumit criteriu (ortodoxie, limba, artă etc). Este interesant de altfel că în lumea țărănească termenul implică existența unei origini comune și chiar cosangvinitate între indivizi, iar preluarea lui de către elite în definirea colectivității românilor subliniază din nou impactul modelului de națiune german în cultura română⁶.

SUPPLEX LIBELLUS VALACHORUM: ILUMINISMUL ÎN SLUJBA NAȚIUNII

Școlile secundare dezvoltate în mediul greco-catolic de la Blaj și instituțiile superioare de învățământ din Roma și Viena au dus la formarea Școlii *Ardelene* în secolul al XVIII-lea, un grup de cărturari marcați de Iluminism și dornici de a contribui la emanciparea românilor. Mijloacele acestei emancipări au fost lupta pentru reprezentativitatea politică proporțională cu numărul românilor și învățământul. În viziunea lor, schimbarea trebuie să vină de sus, de la elitele cultivate, și trebuie preluată treptat de către popor. Iluminismul presupunea o emancipare treptată a individului pe măsură ce se cultiva mai mult⁷.

Cărturarii Școlii *Ardelene* au fost cei care au înzestrat cultura română cu o idee de națiune de tip modern, centrată pe istorie și pe limbă, în manieră herderiană. Încă de la mișcarea lui Inochentie Micu Klein s-a renunțat la diferențele confesionale dintre românii ardeleni (ortodocși și greco-catolici) precum și la diferențele sociale. Deși mulți membri ai Școlii *Ardelene* erau clerici, concepția despre națiune este laică, istoria și filologia jucând un rol cheie în elaborarea modelului național⁸. Această nouă concepție s-a materializat prin teoria continuității daco-romane, promovată pentru prima dată de Samuil Micu (1745–1806) în lucrări precum *Brevis historica notitia, Elementa lingua daco-romanae, Istoria și lucrurile și întâmplările românilor*, dar mai apoi de Gheorghe Șincai (1754–1816) în *Hronica românilor* (1812) și de Petru Maior (1756–1821) în *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* (1812). Pentru ei limba este un criteriu fundamental al națiunii și din acest motiv au pus foarte mare accent pe gramatică, Micu și Șincai alcătuind *Elementa linguae*

⁵ *Ibidem*, p. 232–238.

⁶ Neumann 2005, p. 139–145.

⁷ Prodan 1998, p. 499.

⁸ Bocșan 1997, p. 76.

daco-romanae suve valachicae, apărută la Viena în 1780. Accentul cădea pe latinitatea românilor și pe faptul că limba română era o variantă a latinei clasice.

Apogeul petiționarismului românesc în secolul al XVIII-lea este reprezentat de *Supplex Libellus Valachorum*⁹, o amplă petiție adresată lui Leopold al II-lea (1790–1792) în anul 1791. Elaborarea sa se leagă de anularea reformelor lui Iosif al II-lea (1780–1790) la moartea sa, ceea ce a însemnat pentru Transilvania restabilirea vechilor instituții, reorganizarea Universității Săsești, persecuții asupra clerului și funcționarilor români și încercări de impunere a limbii maghiare. În cadrul Dietei de la Cluj din 1790–1791 nobilimea maghiară, influențată de ceea ce istoricii maghiari au numit *naționalismul feudal*¹⁰, a început o serie de proiecte precum îngrădirea dreptului de strămutare al țăranilor, restaurarea scaunelor domeniiale de judecată, transformarea pedepselor în bani în pedepse corporale, declarând de asemenea limba maghiară ca limbă națională și principală în Transilvania, care trebuia introdusă în administrație și școli¹¹.

Răspunsul elitei românești este concretizat într-o serie de petiții semnate de fruntași precum Gherasim Adamovici și Ioan Bob (episcopi), Petru Maior și Ioan Para (vicarul Rodnei), sau de alți ofițeri români, adresate Dietei sau Guberniului, care nu le iau în considerare. Aceste petiții cer integrarea românilor în Dietă, recunoașterea egalității cu celelalte națiuni, congres național (cum a fost Congresul Ilir la Timișoara în septembrie 1790).

Supplex Libellus Valachorum (Rugătoarea petiție a românilor) este petiția trimisă de români lui Leopold al II-lea, elaborată la Oradea în iarna anului 1791, semnată de mai mulți cărturari, clerici, negustori și ofițeri români din regimentele de la Orlat și Năsăud.

Influența Revoluției Franceze se face simțită încă de la început prin stabilirea ca deziderat ca *drepturile atât ale omului, cât și ale societății civile, să se extindă înainte de toate la toți membrii care o alcătuiesc prin unirea lor și susțin cu viața și cu avutul lor sarcinile conservării ei*¹². Petiția cere restabilirea vechilor drepturi de care s-au bucurat românii înaintea anului 1437, făcând apel la istorie și la cuceririle științifice ale Școlii Ardelene, printr-o expunere istorică vastă care să le legitimeze această cerere. Concret sunt cerute îndepărtarea denumirilor de *tolerați, admiși, nesocotiți între stări* atribuite românilor, restituirea locului între națiunile privilegiate ale Transilvaniei după situația de dinaintea anului 1437 (care era dovedită cu ajutorul unui document de la Cluj-Mănăstur), tratament egal al clerului, nobilimii și *plebei* române cu aceste stări din celelalte națiuni, funcționari români în scaune, comitate și districte proporțional cu numărul românilor din aceste unități administrative, acordarea tuturor locuitorilor Principatului, fără deosebire de națiune sau religie, aceleași libertăți și beneficii¹³.

Marea petiție a românilor din 1791 nu este un act revoluționar, deși influența Revoluției Franceze este ușor de sesizat, în lipsa unor referi la egalitatea socială¹⁴. Putem observa că se păstrează la nivelul națiunii diferențiate clerul, nobilimea și ceea ce memoriul numește *plebea* națiunii române, mai ales dacă vedem a treia revendicare a românilor. Deși pomenite, nici drepturile omului nu sunt folosite în context revoluționar, așa cum se întâmpla în Franța în aceeași perioadă. În ciuda faptului că nu se întâlnesc aici referiri la educație sau la limba națională, petiția își are modernitatea în concepția modernă despre națiune care cuprinde toate categoriile sociale, prin pretenția de a depăși granițele confesionale și voința de a construi un organism național¹⁵.

Națiunea română pornește în principal de la factorul etnic, ea neexistând din punct de vedere juridic precum națiunea nobililor în Evul Mediu, care a devenit în timp națiunea maghiară a Transilvaniei¹⁶. Un

⁹ Reprodus în Ionescu 1998, p. 39–54. În continuare: *Supplex*.

¹⁰ Magyari, Năgler, Pop 2008, p. 245.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Supplex*., p. 39.

¹³ *Ibidem*, p. 52.

¹⁴ Prodan 1998, p. 498.

¹⁵ Bocșan 1997, p. 77.

¹⁶ Prodan 1998, p. 503.

alt element de modernitate este în justificarea cererii prin numărul românilor. De asemenea, surprinzător față de textele care urmează, în *Supplex vom* întâlnim menționat un *pactum conventus* încheiat între români și maghiari la venirea celor din urmă în Transilvania, idee care este reluată de 9 ori¹⁷.

Memoriul românesc nu și-a îndeplinit scopul din cauza conservatorismului exacerbat de tulburările de la nivel european, urcarea pe tron a lui Francisc II (1792–1835) punând capăt erei iluministe reformatoare. Cu toate acestea, *Supplex Libellus Valachorum* a rămas un reper în dezideratele românești până la Revoluția de la 1848, fiind și textul care a consacrat cel mai bine pentru români ideea de națiune care depășește barierele impuse de confesiune și de statutul social.

PATRIA ȘI POPORUL ÎN MIȘCAREA LUI TUDOR VLADIMIRESCU

La începutul deceniului al treilea al secolului al XIX-lea are loc în Țara Românească mișcarea revoluționară a lui Tudor Vladimirescu, care reprezintă o consecință directă a influenței noilor idei revoluționare de sorginte franceză în spațiul românesc. Finalul secolului al XVIII-lea duce la cristalizarea unei noi boierimi, adaptată noilor vremuri, receptivă la noile influențe și al cărei rol în societate va crește constant. Acești noi boieri vor fi autorii memoriilor către Rusia, Austria și Franța cărora le-au cerut să intervină pentru modernizarea țării¹⁸.

Țara Românească se confrunta cu probleme mari de natură socială: condiții de viață extrem de dificile pentru țărani, abuzuri fiscale și administrative ale boierilor care posedau dregătorii, imixtiunea Turciei și Rusiei în afacerile interne ale principatului. Un calcul făcut în 1820 a arătat că în anul de la finalul ultimului război ruso-turc (1812) au fost scoși din țară 120 de milioane de piaștri (în bani sau în natură). Comerțul era restrâns prin numeroase vămi, impozite indirecte sau datorită mănăstirilor închinat care duceau în afara hotarelor sume imense. Istoriografia Revoluției de la 1821 s-a concentrat pe două direcții: evidențierea caracterului antiotoman al acesteia și puternica legătură cu mișcarea revoluționară a grecilor (susținută de istoricul Andrei Oțetea și de adepții săi) și sublinierea caracterului antifanariot al acesteia, legând-o strict de dinamica internă a societății românești, legăturile cu Eteria grecească fiind negate (punct de vedere susținut printre alții de istoricii Mircea Radu și G.D. Iscru)¹⁹. Dominant este primul punct de vedere care subsumează mișcarea unui context european mai larg, prin sublinierea importanței legăturilor cu societatea *Philiké hetairia* (fondată la Odessa în 1814) ale cărei prime ramuri muntenesti se regăsesc la Galați și București. Printre cei coopțați să susțină din Țara Românească războiul de eliberare al grecilor s-au numărat, pe lângă personalități cu funcții înalte precum Iordache Olimpiotul, Sava Fochianos sau Ioan Farmache, și boiernașul Tudor Vladimirescu.

Născut în jurul anului 1780 în satul Vladimir din Oltenia, Tudor Vladimirescu are ocazia de a-și depăși condiția țărănească prin dobândirea unei minime educații în slujba unui boier din Craiova și prin participarea ca voluntar la războiul ruso-turc din 1806–1812. S-a ocupat apoi de negoțul de vite și a devenit vătaf de plai în Gorj, după cumpărarea acestei funcții. A fost atras spre mișcarea eteristă de către Iordache Olimpiotul și Constantin Samurcaș, însă apartenența sa la Eteria rămâne incertă. În data de 27 ianuarie 1821 a fost desemnat șef al pandurilor și responsabil cu ridicarea poporului la arme, de către boierii Grigore Brâncoveanu, Grigore Ghica și Barbu Văcărescu, care aveau funcții importante în Comitetul de Oblăduire (organism ce asigura conducerea Țării Românești după moartea domnului Alexandru Șușu). În data de 30 ianuarie 1821 Tudor pleacă spre Oltenia pentru a organiza ridicarea țăranilor²⁰.

În cadrul studiului nostru vom analiza două texte rezultate din Revoluția de la 1821, cu caracter programatic, care surprind valențele pe care Tudor Vladimirescu, exponent al noii boierimi și conducător al

¹⁷ *Ibidem*, p. 504–507.

¹⁸ Platon 2005, p. 116–118.

¹⁹ *Ibidem*, p. 113–115.

²⁰ Hitchins 1998, p. 182–183.

mișcării inițiate de aceștia contra vechii stări de lucruri din Țara Românească²¹, le-a acordat *poporului* și care au fundamentat o mișcare net diferită de ceea ce își doreau boierii care au inițiat-o. Primul dintre acestea este *Proclamația de la Padeș*²², un text tipărit de dinainte la București, care în opinia istoricului Andrei Oțetea a fost lansat de la Tismana, unde Tudor și-ar fi stabilit cartierul general²³.

Ridicarea țăranimii la 1821 a fost pivotul mișcării revoluționare, aceasta constituind baza economică a țării și totodată baza armatei lui Vladimirescu. Țăranii au fost animați de caracterul social al mișcării, de iluzia unei îndreptări a situației lor, însă este interesant să vedem cum erau percepuți de conducători. Prima caracteristică frapantă a Proclamației din 23 ianuarie 1821 este adresarea ei către toți locuitorii Țării Românești, indiferent de etnie, tuturor celor pe care sărăcia îi unește. În textul destul de scurt putem deosebi două părți: justificarea răscoalei și principiile după care aceasta se va conduce. Vladimirescu își construiește o argumentație simplă, presărată cu comparații sugestive, deoarece era conștient că se adresa unei mase în principal lipsită de cultură. Ceea ce caută să inoculeze auditorilor săi în prima parte a textului este dreptul de rezistență la opresiune: *Nici o pravilă nu oprește pre om a întâmpina răul cu rău! Șarpele când îți iasă înainte, dai cu ciomagul de-l lovești ca să-ți aperi viața, carea mai de multe ori nu să primejduiește din mușcarea lui. Dar pre bălaurii care ne înghit, căpeteniile noastre, zic, atât cele besericești, cât și cele politicești, până când să-i suferim a ne suge sângele din noi? Până când să le fim robi?*²⁴. În fața unei mulțimi extrem de vulnerabile la argumentul religios, conducătorul de panduri îl invocă pe Dumnezeu, arătând că nimeni nu poate trăi bine până nu se termină răul. Este pentru prima dată în istoria românilor când, sub influența *Declarației drepturilor omului și cetățeanului*, oamenii simpli sunt înzestrați cu drepturi devenind persoane²⁵. Legile civile, divine sau conjuncturile politice nu pot să-l împiedice pe om să se bucure de dreptul său de a trăi bine. Pentru a convinge tot mai mult, se va face apel la sultan, considerat *vechilul lui Dumnezeu*²⁶ și iubitor al supușilor săi. Singurii responsabili pentru greutățile țăranimii sunt boierii și înaltul cler, contra acestora este orientată furia mulțimii.

Adresarea lui Tudor Vladimirescu își propune solidarizarea țăranilor și crearea unei legături strânse între ei și boiernașii care au constituit de fapt elita acestei armate (dintr-un total de 85 de conducători militari ai mișcării, 52 fac parte din mica boierime munteană²⁷). Nicio referire la elementul etnic nu este făcută, din contră, apelativul *fraților* își propune o solidarizare a năpăstuiților, în scopul îmbunătățirii vieții. Prima proclamație a Revoluției din 1821 deschide o nouă legitimitate, care trebuie să vină de la o Adunare populară: *să veniți unde se află adunarea cea orânduită pentru binele și folosul a toată țara. Și ceea ce vă va povățui mai-marii adunării, aceea să urmați și unde vă vor chema ei acolo să mergeți*²⁸. De remarcat cum, spre deosebire de spațiul francez bunăoară, componența acestei adunări populare nu este definită, fiind enunțat cu claritate doar scopul ei, de garant al binelui în toată țara. Ridicarea la arme nu se desfășoară haotic, ci după principii, nimeni nefiind liber să facă orice în cadrul acestei Adunări: *Și iar să știți că nimenea dintre noi nu este slobod, în vremea acestii adunări obștii folositoare, ca să se atingă măcar de un graunți, de binele sau de casa vreunui neguțător, oroșan sau țăran, sau de al vreunui lăcuitoriu; decât numai binele și averile cele rău agonisite ale tiranilor boieri să se jeftească*²⁹. O parte a boierimii, cea raliată intereselor Eteriei, este intenționat cruțată.

Al doilea text analizat îl reprezintă o scrisoare a lui Tudor Vladimirescu către boierul Nicolae Văcărescu în 11 februarie 1821³⁰, importantă piesă în conturarea programului social al mișcării revoluționare. Este un

²¹ Platon, 2005, p. 125.

²² Ionescu 1991, p. 70–71. În continuare: *Proclamația...*

²³ Oțetea 1971, p. 67.

²⁴ *Proclamația...*, p. 70.

²⁵ Cornea 1972, p. 164. .

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, p. 198.

²⁸ *Proclamația...*, p. 71.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Bodea 1982, p. 64–65. În continuare: *Scrisoarea către Nicolae Văcărescu*.

text important deoarece conducătorul revoluției se raportează la ideea de patrie și intră în polemică cu Văcărescu: *fără decât văz că toate pornirile cele vrăjmășești ale mai marilor noștri care le-au pornit asupra patrii, le grămădești asupra-mi ca când eu aș fi făcut sau aș face vreun rău patrii mele*³¹. Vladimirescu se consideră în continuare patriot, chiar dacă a provocat ridicarea în masă a țăranilor și mari violențe, acuzându-l pe boier pentru că *pă norod, cu al căror sânge s-au hrănit și s-au poleit tot neamul boeresc, îl socotești nimic, și numai pă jăfuitori îi numeri patrie*³². Pentru el, *patrie să chieamă popoul iar nu tagma jăfuitorilor*³³, aducând în prim plan ideea provenită de la Revoluția Franceză că poporul se confundă cu națiunea. Vladimirescu are grijă să specifice foarte clar că nu este împotriva privilegiilor în sine, ci dorește doar stoparea abuzurilor. În încheierea scrisorii el are grijă să-i enunțe destinatarului că dreptatea pe care o cere în numele țăranimii poate fi folositoare și clasei boierești.

Cele două texte citate sunt primele care fac apelul la construirea în Țara Românească a unei solidarități bazate nu pe legături etnice, ci sociale, care se supune unei autorități în numele binelui comun.

INFLUENȚELE REVOLUȚIEI FRANCEZE: *CONSTITUȚIA CĂRVUNARILOR* ȘI PROIECTUL DE CONSTITUȚIE AL LUI ION CÂMPINEANU

Memoriul elaborat de către grupul boierilor mici cunoscut sub numele de *cărvunari*, în Moldova, reprezintă una dintre cele mai importante consecințe ale mutației sociale produse de revoluția lui Tudor Vladimirescu, ascensiunea micii boierimi. Acest text³⁴ a fost descoperit în anul 1897 de către A. D. Xenopol în arhiva consulatului rus de la Iași, unde s-a înregistrat în epocă o copie³⁵. Mișcările revoluționare din Țara românească au declanșat în Moldova formarea unor mici grupuri politice, compuse din boieri de toate rangurile, cele mai active fiind cele ale micilor boieri care doreau să-și întărească poziția. Unul dintre aceste grupuri era cel condus de Ionică Tăutu, comis și inginer, mic boier cu vederi liberale și unul dintre principalii autori ai acestui memoriu³⁶.

Constituția Cărvunarilor constituie un proiect adresat în data de 13 septembrie 1822 domnului Moldovei, Ioniță Sandu Sturdza, despre care o serie de contemporani, precum agentul diplomatic al Austriei la Iași afirmău că le era favorabil³⁷. Este compus din 77 de articole și se dorea un model pentru o Constituție a Moldovei, după cum afirmă o serie de contemporani, precum agentul rus Minciaki (într-o scrisoare din 10 ianuarie 1823 către consilierul de stat rus Daschkoff el l-a numit *regulament*) sau marele boier și viitor domn Mihail Sturdza (care a numit documentul *constituție* într-o scrisoare din 10 ianuarie 1823 către Minciaki).

Influența franceză este printre primele lucruri care atrag atenția cercetătorului, prin introducerea unor drepturi din *Declarația drepturilor omului și cetățeanului*. Vom regăsi aici ca prevedere *Să nu poată fi nimenea oprit a face cele ce nu vatămă pravila*³⁸ care a fost inspirat din articolul 5 al actului din 26 august 1789³⁹, sau în articolul 5: *Să nu poată fi nimenea lipsit de o parte din averea sa fără slobodă voința sa, afară numai de are vre-o întâmplare când o neapărată obștească obștească trebuință pravilicește îndreptățită o va cere aceasta; dar și atunci, după ce i se face o despăgubire potrivită cu lucrul ce se cere a i se lua*, care este practic o traducere a ultimului articol din actul francez. Istoricul Valeriu Șotropa a arătat că este vorba de o simplă

³¹ *Ibidem*, p. 64.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Reprodus în Ionescu 1991, p. 71–86. În continuare: *Constituția Cărvunarilor*.

³⁵ Șotropa 1976, p. 80.

³⁶ O foarte buna analiză a cadrului politico-ideologic și a conținutului *Constituției Cărvunarilor* poate fi consultată Stanomir 2004, pp. 69–87.

³⁷ *Ibidem*, p. 67.

³⁸ *Constituția Cărvunarilor*, art. 4.

³⁹ A se vedea aici *La Déclaration des Droits de l'homme et du citoyen* ca preambul al Constituției din 1791 în Godechot 1995, p. 33–35.

selecție, făcută intenționat pentru a atenua condițiile micii boierimi dar fără a pune în pericol regimul aristocratic (autorul remarcând aici că lipsește din programul boierilor prevederea despre rezistența la opresiune, care se regăsește în articolul secund al *Declarației franceze*)⁴⁰. Deși se prevede egalitatea tuturor în fața legilor⁴¹ după modelul articolului 6 francez și principiul egalității pentru funcțiile publice, lipsește desființarea privilegiilor boierești, ceea ce anulează orice posibilitate de reformă socială serioasă. Organismul care în viziunea lor îl secundează pe domn și tinde chiar să-l surclaseze, *Sfatul Obștesc*, este compus în întregime din boieri (mitropolitul, doi episcopi, membrii divanurilor și departamentelor judecătorești, și câte un boier din fiecare ținut), ceea ce duce la o preferință clară în funcțiile administrative pentru aceștia. Robia ȝiganilor și anumite privilegii pentru moșieri, precum dreptul de a fabrica rachiu, sunt menținute⁴². Proiectul de constituție al micii boierimi nu reprezintă un program de răsturnare al regimului, ci de reformare a lui, în scopul unei mai mari reprezentativități.

Interesant la acest proiect este felul în care este definită calitatea de moldovean, astfel: *Pământean al Moldovei să se numească tot cel născut în Moldova din părinți moldoveni slobozi și așezat cu locuința în Moldova, care să se îndulcească și cu driturile pământenilor celor legitime*⁴³. Nașterea și stabilirea pe teritoriul Moldovei erau principalele criterii pentru obținerea de drepturi politice. În legătură cu străinii, și aceștia puteau dobândi împământenirea, condiția fiind să se stabilească în Moldova și să se căsătorească cu o moldoveancă ce deține pământuri sau imobile. Următoarea condiție era să petreacă zece ani *cu bune purtări*, pentru ca după acest timp să se prezinte la judecătorie care îi decide împământenirea, adică obținerea de drepturi politice⁴⁴. Acest *drit pământean* putea fi însă pierdut dacă deținătorul obținea altă naționalitate, dacă urzea comploturi sau dacă era acuzat de crimă⁴⁵.

Ion Câmpineanu (1798–1863) a fost liderul unui grup de boieri cu vederi liberale din Obșteasca Adunare a Țării Românești la finalul deceniului al patrulea al secolului al XIX-lea și era adeptul independenței față de puterea protectoare, Imperiul Țarist, și față de suzeranul otoman. El și adepții săi au negat legitimitatea numirii ca domn a lui Alexandru Ghica (1834–1842) precum și Regulamentele Organice, cerând alegerea unui domn care trebuie să ceară recunoașterea independenței de la Marile Puteri. Împreună cu consulul francez Felix Colson, Câmpineanu, alesul din partea partidei naționale, a început redactarea unei constituții cu un pronunțat caracter liberal⁴⁶. Acțiunea lui a eșuat pe plan extern și a fost închis într-o mănăstire până în anul 1841⁴⁷.

Proiectul său de constituție⁴⁸ introduce reprezentativitatea *nației*, astfel că moștenitorul tronului trebuie să jure credință în fața reprezentanților ei⁴⁹, și doar aceștia erau împuterniciți să tragă miniștri la răspundere sau să-i aducă la judecată⁵⁰. Toți românii trebuiau să fie reprezentați, fără *osebire*⁵¹ (deși nu este precizat criteriul care ar putea diferenția românii, cel mai probabil este vorba de privilegiile boierești).

Aceste două proiecte constituie o bună ocazie pentru a vedea transformările sociale și ideologice de la nivelul micii boierimi sub impactul Revoluției Franceze și al mișcării lui Tudor Vladimirescu. Noua clasă de mici boieri s-a erijat în purtătoarea ideilor de reprezentativitate și modernizare a vieții politice, însă nu s-a dorit, precum în Franța bunăoară, o ruptură cu vechiul regim. Programele analizate aici nu cuprind proiecte pentru desființarea privilegiilor feudale așa cum s-a întâmplat în 4 august 1789 în Franța. Influența

⁴⁰ Șotropa 1976, p. 68–69.

⁴¹ *Constituția Cărvunarilor*, art. 8.

⁴² Șotropa, 1976, p. 72–74.

⁴³ *Constituția Cărvunarilor*, art. 14.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*, art. 16.

⁴⁶ Stanomir 2004, p. 141–145.

⁴⁷ Hitchins 1998, p. 210–211.

⁴⁸ Reprodus în Ionescu 1991, p. 127–128. În continuare: *Constituția Câmpineanu*.

⁴⁹ *Constituția Câmpineanu*, punctul j.

⁵⁰ *Ibidem*, punctul l.

⁵¹ *Ibidem*, punctul q.

culturii franceze și a modelului său politic continuă să crească, după cum s-a putut vedea în capitolul de mai sus, prin creșterea numărului de tineri care studiau acolo și se integrău din ce în ce mai bine. Acest lucru a avut, după cum se va vedea mai jos, și efecte în percepția ideii de națiune.

IDEEA DE NAȚIUNE ÎN SCRIERILE IDEOLOGICE ALE LUI SIMION BĂRNUȚIU

Simion Bărnuțiu s-a născut în data de 21 iulie/2 august 1808 în satul Bocșa Română din comitatul Crasnei, în partea de nord a Transilvaniei, ca fiu al cantorului și învățătorului Ioan Bărnuțiu și al Anei Oros, fiică de preot. Familia sa era așadar mai înstărită și avea cu siguranță o educație peste medie, ceea ce a permis tânărului să urmeze o serie de studii: clasele primare la Șimleul-Silvaniei (terminate în 1820), liceul piarist din Carei (1820–1825), teologia la Blaj (1826–1829) unde va deveni și profesor de sintaxă, filosofie și în final notar consistorial (după eliminarea din învățământ datorită procesului lemenian). A devenit student la Academia Săsească de Drept din Sibiu (din 1845) și se va remarca apoi ca unul dintre cei mai importanți fruntași ai românilor în timpul evenimentelor din 1848 (vicepreședinte al Comitetului Național de la Sibiu între mai și septembrie 1848 și președinte până în martie 1849). După Revoluție a studiat dreptul la Viena și Pavia, devenind doctor în Drept al celei din urmă universități (6 iunie 1854). Din 1855 s-a stabilit la Iași unde a fost profesor la Facultatea de Drept până la moartea sa, survenită în 16/28 mai 1863⁵².

Încă din tinerețe, Bărnuțiu s-a dovedit un mare cititor de filosofie, ajungând un cunoscător important al filosofiei germane, îndeosebi al operelor lui Kant, Hegel, Fichte, Beck și Herbart, contribuind la difuzarea în Transilvania a ideilor discipolului lui Kant, Wilhelm Traugott Krug (1770–1842), a cărui filosofie o va și preda la Blaj. Prin promovarea ideilor lui Krug, cărturarul român a contribuit la eliberarea teologiei de sub puterea instituțională a Bisericii și la afirmarea în mediile cărturărești blăjene a unui spirit critic marcat de liberalism. A fost influențat de asemenea și de școala istorică a dreptului german, reprezentată de juristul Savigny, care îl va ajuta să concilieze drepturile particulare ale popoarelor cu dreptul natural. Drepturile omului și, prin extensie, ale națiunii, vor fi legitimate în numele dreptului filosofic și al dreptului natural (*dreptul firei*)⁵³. Caracterizat de Ioan Pușcariu ca o fire meditativă, care *nu avea creștere pentru viața practică din lume, ci era un idealist cu totul izolat de lume. Lumea lui era filosofia lui Kant, motivele lui erau consecvența logică, în care se încurcase ca profesor de filosofie, iar în privința procedurii în afacerile politice el, ca ascultător de drepturi, nu putea ieși din filiantele Codului Justinian ca și când Ardealul s-ar guverna numai prin consuli romani*⁵⁴, Simion Bărnuțiu s-a implicat în principalele acțiuni politice ale românilor din vremea sa, fiind autorul unor scrieri cu larg ecou în epocă, foarte comentate de către elitele românești, în care cauza națională a fost susținută cu argumente istorice și juridice, care țineau cu precădere de sfera dreptului natural. Ne vom opri asupra a doar două dintre acestea: articolul său în problema limbii din anul 1842, intitulat *O tocmeală de rușine și o lege nedreaptă*⁵⁵ și *Discursul de la Blaj* din 2/14 mai 1848⁵⁶, semnificative pentru ilustrarea ideii de națiune promovată de elitele românești în secolul al XIX-lea.

Între anii 1841 și 1843, în cadrul Dietei nobiliare de la Cluj s-a încercat construirea unei națiuni unice în Transilvania, mai exact impunerea limbii maghiare în instituțiile laice și bisericești, în legislație și învățământ. Încă din anul 1838 Guberniul emitea corespondența doar în limba maghiară (în locul limbii latine), așteptând o legiferare de la Dietă. Presa maghiară făcea o propagandă ferventă pentru introducerea limbii maghiare ca unică limbă oficială a Transilvaniei, în corespondență, legi, învățământ și instituțiile bisericești. Un proiect în acest sens a fost elaborat în 15/27 ianuarie 1842 de către deputatul de Zarand, Dionisie Kozma, care lăsa doar sașilor dreptul de a-și folosi limba în afacerile interne. După o serie de debateri, s-a conturat un proiect final care declara limba maghiară limbă oficială dar excepta națiunea săsească

⁵² Pandrea 1935, p. 13–18.

⁵³ Magyari, Năgler, Pop 2008, p. 147–148.

⁵⁴ Roșca 1971, p. 95.

⁵⁵ Bodea 1982, p. 184–194. În continuare: *O tocmeală de rușine...*

⁵⁶ Chindriș 1998, p. 78–112. În continuare: *Discursul de la Blaj*.

de la folosirea ei în treburile interne, biserici și școli. Prevederile acestui proiect afectau mai ales bisericile românești (ortodoxă și greco-catolică): în decurs de zece ani acestea erau obligate să introducă limba maghiară în toate protocoalele și corespondențele, în actele interne și ca limbă de predare în școlile confesionale. Puternica rezistență a românilor în fața acestui proiect a pornit de la școlile din Blaj, unde Bărnăuțiu a redactat, în data de 13/25 februarie 1842, textul *O tocmeală de rușine și o lege nedreaptă*⁵⁷, primul act de contestare al acestui proiect din dezbaterile furtunoase care va urma în rândul românilor și sașilor. Deși a fost cunoscut și a influențat următoarele acte ale dezbaterii, textul lui Bărnăuțiu a fost publicat pentru prima oară abia în anul 1853, în *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, pentru ca să rămână neuitată luptătoarea amoare a Românilor către limba sa până și în timpii sclăviei și în cei de curând apusei tiranii⁵⁸, semn că probabil nu ar fi putut apărea în zilele în care a fost elaborat. El reprezintă o pledoarie, pe linie herderiană, pentru importanța limbii naționale ca unul din bunurile spirituale de bază în viața fiecărui popor, ca pilon principal pe care se întemeiază cultura⁵⁹.

Debutul textului prezintă o formulare clară a acuzației față de clasa privilegiată a Transilvaniei, nobilimea maghiară, care pretinde ca *dacă voiesc românii a dobândi ușurare și drepturi cetățene din grația ungurilor, să se ungurească și ei (conditio sine qua non) adevărat să se lapede de limba românească pe încetișor, să priimiască pe cea ungurească, apoi cu vreme vor fi românii cetățeni, fii ai patriei, ușurați, cultivați, fericiți!*⁶⁰. Astfel este definită încă din primele rânduri ceea ce Bărnăuțiu înțelege că ar fi consecința abandonării limbii naționale, *ungurirea*, care le-ar aduce și lor fericirea și drepturile cetățenești. Critica lui se împletește cu ironia față de inițiatorii unei asemenea măsuri și față de imaginea lor despre Transilvania: *s-au arătat o stea minunată (stella mirabilis) pe cerul cel politic al Ungariei și al Ardealului, care spune că Ardealul nu va fi tare și ferece până când nu se vor lepăda toți de neamul lor, de limba, de naționalitatea și, prin urmare, și de conștiința vredniciei sale cei omenesți*⁶¹. În viziunea fruntașului român, lepădarea de **limbă**, care ar fi fost impusă românilor, ar fi avut drept consecință renunțarea atât la **neam** cât și la **naționalitate**, toate cele trei fiind parte a identității individului, a *vredniciei sale cei omenesți*. Atât apartenența la neam, cât și naționalitatea (apartenența la națiune) sunt fixate în funcție de limba pe care o vorbește individul, așadar sunt concepte discriminatorii (cine nu vorbește o anumită limbă nu aparține unui anumit neam sau unei anumite națiuni). E interesant de fixat legătura **neam-limbă**, în condițiile în care știm că primul concept presupune existența unor legături de sânge între indivizi, iar a doua este teoretic arbitrară. Bărnăuțiu face această legătură ca urmare a moștenirii sale culturale herderiene, așa cum remarca sociologul George Em. Marica. O bună parte a textului insistă pe efectul pe care pierderea limbii îl are asupra unui popor, astfel, imediat mai jos, autorul ne oferă o imagine foarte plastică pentru ceea ce înseamnă această pierdere: *când ne vor mânca limba, să se bucure că nu sunt cu nimica mai de jos ca strămoșii lor carii mânca inimile oamenilor în loc de leac*⁶² făcând aluzie la trecutul păgân al maghiarilor de dinainte de a se stabili în Panonia, dar introducând o comparație foarte sugestivă a limbii cu inima în cadrul unui corp omenesc.

După începutul mișcător, Bărnăuțiu ne oferă trei motive pentru care măsura promovată de nobilimea maghiară nu ar trebui pusă în aplicare; din punctul său de vedere aceasta contravine: drepturilor naturale (care apar în text dor ca *legea dreptului*), moralității și *înțelepciunii statului*.

Punctul de vedere al lui Simion Bărnăuțiu cu privire la drepturile naturale merită explicat pe larg, deoarece acesta a influențat întreaga sa operă, inclusiv cea mai cunoscută, *Discursul de la Blaj*. Ceea ce el definește aici ca *legea dreptului* este *că fieșcare om sau popor, ca ființă cuvântătoare, are drept de a trăi în lumea asta și de a se ținea ca o persoană (jus subsistentiae personalis), de a-și mișca puterile trupesti, mâinile și picioarele ca să-și câștige ceva avere din afară, și puterile sufletești: înțelesul, cuvântul ș.a., ca să-și câștige avere din lontru:*

⁵⁷ Magyari, Năgler, Pop 2008, p. 281.

⁵⁸ Bogdan-Duică 1924, p. 199.

⁵⁹ Marica 1977, p. 122.

⁶⁰ *O tocmeală de rușine...*, p. 184.

⁶¹ *Ibidem*, p. 185.

⁶² *Ibidem*.

cunoștințe de tot feliul în științe, în arte, în limbi streine și a maică-sa (*jus libertatis personalis*); și drepturile acestea nu se cad mai tare unuia ca altuia, unui popor mai mult decât altuia, ci toți oamenii și toate popoarele, în această privință, sunt întocma; și unul ca altul căci din început toți sunt asemenea și nici unul n-are privilegiu a ucide pe altul sau a-l împedea în slobodă lucrarea fericirii sale potrivit cu legea (*jus aequalitas personalis*); și dacă un asemenea drept toate popoarele în privința aceasta, deregătoriile lor încă trebuie să fie asemenea; așa fieșcare e îndetorat prin legea dreptului a da pace altuia, – nu numai până când îl va lăsa firea, dar ca să-și lucre slobod în sfera drepturilor sale, spre a-și câștiga ceva avere, fără de care sau n-ar putea trăi de loc, sau ar duce o viață mai mult dobitocească decât omenească⁶³. Rezumând, din această definiție putem scoate următoarele caracteristici ale legii dreptului, în viziunea lui Bărnuțiu: fiecare individ sau popor are dreptul la viață precum și dreptul de a-și folosi resursele fizice sau intelectuale pentru a dobândi bunuri și cunoștințe. Aceste drepturi sunt universale și nu aparțin într-o măsură mai mare unui individ decât altuia sau unui popor mai mult decât altuia. Trăsăturile extrase din definiția bărnățiană coincid definiției academice a *drepturilor naturale*, mai exact a școlii formată în jurul lui John Locke, care considera că deși unele drepturi ale individului au fost cedate unei autorități superioare (Statului) în schimbul păcii sociale, acesta este încă apărat contra unei ocârmuiri agresive. John Locke teoretizase că *nimănui nu-i este îngăduit să dăuneze vieții, libertății, sănătății sau bunurilor altuia*⁶⁴. Dreptul la viață, la libertate și la proprietate trebuie respectate și la alții, apărarea lor reciprocă fiind cedată unei autorități, fapt care nu le anulează însă caracterul inalienabil. Aceste principii vor avea un larg ecou în epocă, fiind fundamentul juridic pe care s-a construit atât conceptul de Stat modern, cât și doctrinele raționaliste⁶⁵. Filozoful Dumitru D. Roșca, într-un text despre Bărnuțiu scris în anul 1944, face legătura dintre concepția filosofică a acestuia și lumea europeană, motivând că filosofia drepturilor naturale nu este rezultatul unei școli de gândire sau a unei ideologii, ci soluția unor probleme reale cu care s-a confruntat societatea, implementată de burghezia progresistă și revoluționară. Românii au luat contact cu aceste soluții la problemele societății de sorginte medievală odată cu lărgirea orizontului lor cultural spre Occident. Într-o istorie a aplicării drepturilor naturale, Bărnuțiu este înscris într-o serie care îi cuprinde pe Jean Bodin, Johannes Althusius, John Locke, Jean Jacques Rousseau și Immanuel Kant⁶⁶ (ultimul fiind foarte cunoscut de către fruntașul român, precum a fost cunoscut și succesorul său la catedră, Wilhelm Tranggott Krug).

Moștenirea lui Krug este foarte importantă în legătură cu protestul din anul 1842, deoarece de la acest filozof fruntașul român a preluat cele trei mari principii de drept natural invocate mai sus: *jus subsistentiae personalis* (dreptul la existența personală), *jus libertatis personalis* (dreptul la libertatea personală), *jus aequalitatis* (dreptul la egalitatea cu ceilalți), pe care le-a extins, după cum s-a văzut, întregului popor⁶⁷.

Argumentația lui Bărnuțiu din februarie 1842 nu este așadar produsul unei fervori naționaliste, ci rezultatul asimilării unor noțiuni cu largă circulație în rândul elitelor intelectuale ale Europei. Această filosofie va fi orientată pentru a dovedi că limba face parte din bunurile unui popor garantate de drepturile naturale. Căci, după cum s-a arătat mai sus, drepturile naturale individuale sunt extinse de filosoful român la nivelul întregului popor, pe care vom vedea cum îl definește. Limba rămâne pentru Bărnuțiu *o avere din lontru, strâns legată cu personalitatea fieșcărui om și cu naționalitatea fieșcărui popor* și un vehicul esențial care *întrupează cuvântul omenesc și se arată în lume, ca să povățuiască pre oameni către înalta lor chemare*⁶⁸. Este, după cum ne arată ultimele citate, numitorul comun între **personalitate-om** și **naționalitate-popor**, de unde deducem că, în opinia filosofului, naționalitatea este pentru un popor ceea ce personalitatea este pentru un om, iar limba este factor definitoriu pentru ambele. Textul abundă în referințe la importanța în

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ Miller 2000, p. 197.

⁶⁵ Pandrea 1935, p. 39.

⁶⁶ Roșca 1971, p. 88–92.

⁶⁷ Chindriș 1998, p. 15. O demonstrație mai complexă asupra influenței lui Krug în protestul lui Bărnuțiu din 1842 se găsește la Pandrea 1935, p. 57–65.

⁶⁸ *O tocmeală de rușine...*, p. 186.

general a limbii pentru păstrarea identității, fiind, în legătură cu ce s-a scris mai sus *averea cea mai scumpă a omului nestrictat și a poporului necorupt*⁶⁹, fiind esențială așadar în sănătatea individului și prin extensie, a colectivității, iar originea ei, tocmai datorită imensei utilități pe care o primește, poate fi chiar de sorginte divină (*încă mai sunt tocma și oameni învățați care cred că nici n-au fost oamenii în stare a o afla de puterea sa, ci că Dumnezeu i-au învățat nemijlocit, cum învață mama pe băiatul său și dascălul pe învățăceii săi*⁷⁰). Dincolo de rolul acordat limbii în formarea individului, funcția de vehicul pentru idei nu este ignorată. Între drepturile naturale ale individului, enunțate de Bărnăușiu, se numără și acela de a putea acumula cunoștințe, de a-și forma o cultură, care se întemeiază pe o limbă, depozitară a caracterului și a naționalității unei colectivități. Un popor care și-a pierdut limba *nu mai are cinstă înaintea popoarelor, ci e tuturor ca un obiect de batjocură, pe care, ca pre un psitac, un popor îl face să vorbească așa, mâne vine alt popor și-l face să vorbească altminteralea*.⁷¹ Influențat de romantism, care îl apropie de popor, autorul aduce în acest text primul argument al tezei unității culturale a românilor din întreg spațiul românesc, pe care îl va relua și dezvolta mai târziu. Limba română este cea care *îi leagă pe toți aceștia cu o legătură dulce frățască și îi unește între o familie, care întotdeauna cu fală nobile s-a numit pe sine română*⁷².

Definirea poporului are loc abia spre mijlocul scrierii, când se ajunge la setul al doilea de argumente împotriva dorințelor Dietei maghiare, argumentele de ordin moral. Este foarte interesant să vedem fundamentele și rădăcinile acestei concepții. Simion Bărnăușiu îl definește ca *o mulțime de oameni de aceeași viță, uniți prin limbă, prin aceleași datini și plecări, prin aceeași cultură a trupului și sufletului, așa cât prin aceste sunt legați într-un neam ca prin niște legături firești*⁷³. În acord cu principiile herderiene pe care știm că le cunoștea, elementele apartenenței la popor sunt restrictive: originea comună, tradițiile, obiceiurile curente, *cultura trupului și sufletului* (care poate însemna o definire prin sânge și religie, sau altă formă de cultură spirituală). Mai înainte în cadrul argumentației autorul arată că la români apartenența la popor nu ține seama de statutul social (*poporul românesc nu stă doar în plasa nenobililor, că popii, nobilii și nenobilii înolaltă fac pe poporul român*⁷⁴), prin care de fapt își cheamă conaționali la solidaritate națională. O constantă a gândirii politice bărnăușiene este considerentul că toate națiunile conlocuitoare sunt la fel de bine pregătite pentru a participa la guvernarea Transilvaniei, indiferent de confesiune (*istoria arată că reformatul și jidovul tocma așa e de bun patriot, ca și catolicul și neunitul și unitariul*⁷⁵ – argument prin care autorul încearcă să arate că atitudinea maghiară contravine *Înțelepciunii statului*). Fiind orientată împotriva emancipării fiecărui individ și în favoarea unei singure națiuni, dorința maghiară este considerată nedreaptă și imorală, deși îmbrăcată în *larva binelui public*⁷⁶. Interesantă este o afirmație a lui Bărnăușiu spre finalul protestului său: *de s-ar arăta unguromanica îmbrăcată tocma în cea mai noă modă de Paris, o vor urâ toți cei buni și vor fugi de ea ca de o fiară sălbatică primejdioasă existenței și fericirii celei publice a monarhiei austriace*⁷⁷. Credem că aici este vorba de o condamnare a națiunii contractualiste franceze, care, în viziunea autorului ar constitui o sursă de inspirație pentru nobilimea maghiară în impunerea calității de *cetățeni* și de *fii ai patriei*, așa cum reiese de la începutul protestului său, doar celor care se supun legilor în limba maghiară. Viziunea sa este interesantă din perspectiva prezentului, care atribuie conotații negative mai degrabă modelului de națiune german⁷⁸. Această atitudine poate fi încadrată în criticile pe care cultura germană, căreia îi era tributar Bărnăușiu, le aducea culturii franceze, mai ales prin Herder. Frunzașul român a preluat enorm de la acesta în legătură cu rolul limbii

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² *Ibidem*, p. 187.

⁷³ *Ibidem*, p. 189.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 187.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 193.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 194.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ Hermet 1996, p. 117.

naționale pentru ca un popor să iasă din barbarie, precum și ideea de limbă ca motor al devenirii istorice⁷⁹. Textul său din 1842, chiar dacă a fost publicat abia 11 ani mai târziu, este important pentru definiția pe care o dă poporului și pentru importanța pe care o acordă limbii ca factor în definirea naționalității. Adevărata dimensiune ideologică a lui Bărnuțiu se va concretiza abia în timpul Revoluției de la 1848, în care acesta a jucat un rol crucial, atât de organizator cât și de autor al unuia din principalele manifeste programatice, cunoscut ca *Discursul de la Blaj*.

Revoluția de la 1848 a adus pentru elitele românești ideea unei schimbări profunde în viața socială, acestea căutând alinierea mișcărilor românești la cele europene. Mișcările revoluționare din Viena a adus bucurie pentru români, la fel și programul revoluționar maghiar, mai ales datorită puternicului caracter social, legat de desființarea iobăgiei. Fruntașii românilor s-au arătat îngrijorați în legătură cu ultimul punct al acestuia, privind uniunea Transilvaniei cu Ungaria. Implicarea lui Simion Bărnuțiu în mișcarea românească începe din martie, cu elaborarea *Provocațiunii* (24–25 martie), în care reclama că națiunea română trebuie să se emancipeze pentru a nu mai fi supusă ungarilor, secuilor și sașilor. Pe fondul elanului revoluționar, în urma unei proclamații a lui Aron Pumnul, are loc la Blaj Adunarea din Duminică Tomii (18/30 aprilie 1848), cu participarea a 6000 de țărani și fruntași români. Consecința acestei adunări este un apel către români pentru o reuniune tot la Blaj, în data de 3/15–5/17 mai, care trebuia pregătită în sensul uniformizării programelor românești destul de eterogene. În 26 aprilie/8 mai are loc la Sibiu o conferință pregătitoare la care participă reprezentanții ortodocșilor și ai greco-catolicilor alături de alți conducători. La această conferință se adoptă programul bărnuțian bazat pe proclamarea independenței națiunii române, prestarea unui jurământ național de fidelitate față de împărat și apărarea naționalității, adoptarea unei poziții contra uniunii Transilvaniei cu Ungaria⁸⁰.

În data de 2/14 mai, fruntașii românilor erau adunați în catedrala greco-catolică a Blajului. Unul dintre importanți a fost Simion Bărnuțiu, animat de pasiune revoluționară, descris de istoricul maghiar Jakob Elek, participant la eveniment, ca fiind *negricios, cu ochii negri, o figură aproape sălbatică, un Danton însetat de răzbunare, cu reale trăsături române*⁸¹. Invitat de către canonicul Vasile Rațiu, fostul profesor blăjean a rostit timp de trei ore un discurs ale căror ecouri se vor face simțite în programul politic românesc până la desființarea monarhiei habsburgice. Deși a rămas cea mai importantă scriere a lui Bărnuțiu, *Discursul de la Blaj* nu are un titlu stabilit, ci a fost publicat sub diferite denumiri: *Raporturile românilor cu ungurii și principiile libertății naționale desfășurate de Simeone Bărnuțiu la 14/2 mai 1848 în ședința preliminară a Adunării naționale, în biserica catedrală din Blaj* (publicat de Alexandru Papiu Ilarian în 1852), *Discursul lui Bărnuțiu din 14/2 mai de relațiunile românilor cu ungurii și de libertatea națională* (variantă prescurtată de Papiu Ilarian și tipărită tot în același an), *Discursul ținut la catedrala din Blaj la 2/14 mai 1848* (titlul ediției de la București din anul 1909), *Românii și ungurii* (titlu propus de Gheorghe Bogdan-Duică la ediția din 1924). Manuscrisul original a fost pierdut după ce fusese încredințat de către autor lui Alexandru Papiu Ilarian; din fericire, pierderea a avut loc după tipărirea din 1852, astfel că textul ne este cunoscut⁸².

Debutul cuvântării prezintă o serie de elemente care încearcă să lege mișcarea românească de cea europeană, oratorul având ferma convingere că poporul român trebuie să profite de schimbările care se prefigurau prin revoluție. Pentru aceasta, Bărnuțiu descrie starea românilor din ultimile luni, care în opinia sa sunt dornici de schimbări și receptivi la noile idei: *inima românilor a bătut totdeauna pentru libertate și iacă, i vedem și acum, cu multă bucurie cum s-au deșteptat și cu ce uniune minunată s-au legat, că nu vor mai suferi ca să-i calce în picioare alte națiuni*⁸³. În partea de început este anunțată și poziția sa față de punctul al 12-lea din programul revoluției maghiare, față de care, după o trecere în revistă a altor puncte

⁷⁹ Neumann 2005, p. 57–58.

⁸⁰ Magyari, Năgler, Pop 2008, p. 313–323.

⁸¹ Ivaneș 2010, p. 253.

⁸² Chindriș 2005, p. 284–285.

⁸³ *Discursul de la Blaj*, p. 78.

din program și la considerații privind societatea transilvăneană, se exprimă tranșant: *această uniune nu e nimic mai puțin decât contopirea pe care o doresc ungurii demult*⁸⁴. Discursul de la Blaj se va orienta în combaterea uniunii dorite de maghiari prin recursul la o serie de argumente, în primul rând istorice, dar și de ordin social. Bărnăuțiu atribuie românilor conștiința atât a romanității lor, cât și a faptului că maghiarii sunt vinovați de toate problemele lor. Demersul său istoric își propune să demonstreze că, deși *ungurii nu era atât de salbatici când veniră pe pământul românilor*, ei au devenit *mai barbari astăzi decât înainte de o mie de ani*⁸⁵. Bun cunoscător al principalelor evenimente din viața politică a românilor, oratorul prezintă un tablou al înțelegerii între români și maghiari până în anul 1291 (când are loc ultima atestare a participării nobililor români ca grup privilegiat la Dieta convocată de regele Andrei al II-lea), după aceasta situația schimbându-se, odată cu ascensiunea nobililor care au oprimat poporul. Răscoala de la Bobâlna este pusă pe seama abuzurilor pe care aceștia le-au făcut și care au constituit o încălcare a drepturilor naturale; prin urmare poporul a fost îndreptățit să se răscoale. Constituirea uniunii celor trei națiuni (nobili, sași și secui), întărită apoi prin *Tripartitul* lui Istvan Werböczy, prin *Aprobatele* și *Compiletele* care au marcat sistemul juridic transilvănean, nu este considerată o crimă contra românilor, ci contra poporului. Aceste seturi de coduri, pe care Bărnăuțiu le numește general *Constituțiunea ungurească*, sunt caracterizate drept egoiste, cu o orientare antiliberală. Ca efecte, această lege fundamentală *nimicește industria și comerțul, stinge artele și științele, școalele care steteră până acum în tot ținutul coroanei ungurești n-au fost decât cuiburi de neștiință și de despotism aristocratic, în care s-au crescut împilători de popor*⁸⁶. Toate acestea pot fi rezumate într-o constatare simplă: *poporul era dezbrăcat de libertate, care e condițiunea cea dintâi a toată cultura omenească*⁸⁷. Bărnăuțiu a reușit să surprindă principala consecință a acestor măsuri: decăderea nobilimii românești, care încetează să mai fie depozitara valorilor naționale, pierzându-și totodată dreptul de a mai participa la conducerea statului.

Foarte interesantă este legătura pe care fruntașul român o face între pierderea naționalității și apariția, la 1700, a Bisericii greco-catolice. Poziția oratorului este interesantă deoarece el însuși era un produs al școlii teologice blăjene, unde fusese și profesor de filosofie, așadar un beneficiar al efectelor pozitive pe care uniunea bisericească le-a avut pentru români. Bărnăuțiu recurge la un artificiu oratoric: deși începe prin a recunoaște câteva avantaje ale uniunii (precum privilegiile acordate preoților, școlile Blajului, descoperirea latinității românilor și începutul luptei pentru drepturi) acestea constituie doar temelia criticilor pe care le va face actului de la 1700. Marele rău pe care l-a făcut apariția Bisericii greco-catolice a constatat în dezbinarea românilor, astfel că în fața ungarilor au devenit vulnerabili. Cunoscător al tradiției petiționare de dinaintea sa⁸⁸, oratorul scoate în evidență și nerespectarea promisiunilor Curții de la Viena față de români: lipsa unui statut de egalitate al preoților cu clericii celorlalte confesiuni, căderea ortodocșilor sub autoritatea Bisericii sârbești, lipsa de autoritate reală a episcopilor. Tot acest rechizitoriu este preambulul pentru un apel la solidaritatea națională și la depășirea granițelor confesionale, pe care Bărnăuțiu în formulează sub forma unui jurământ: *Să jurăm că nu ne vom lăsa ca să ne mai înșele, să jurăm că nu vor mai putea turbura pacea și buna înțelegerea noastră nici iezuiții, nici călugării sârbești, nici misionarii Strigoniului, nici agenții națiunilor străine chiar și când s-ar îmbrăca în haine de preoți și episcopi românești. Să jurăm că nici diavolii iadului nu vor putea rumpere legăturile amarei frățești cu care e legată adunarea aceasta, și printr-însa, toată națiunea română*⁸⁹. Viziunea sa de sorginte herderiană iese la iveală în îndemnul imediat următor prin care ascultătorii sunt readuși în prezent: *ca frați de un sânge să ieșim la luptă în contra celui dușman al naționalității noastre ce vine către noi cu flamură de uniune nouă de la Țara Ungurească*⁹⁰.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 79.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 80.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 82.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 84.

⁸⁸ Marica 1977, p. 121.

⁸⁹ *Discursul de la Blaj*, p. 90.

⁹⁰ *Ibidem*.

Românii, în calitate de urmași ai romanilor, sunt cei mai în măsură să beneficieze de drepturi suverane asupra Ardealului, *proprietate adevărată a națiunii române*. Uniunea dorită de maghiari l-ar fi lăsat ca un om fără picioare, ciung și desfigurat, de nu poate să se miște, mai ales către Moldova și România⁹¹, iar pentru români aceasta ar fi însemnat doar servitute. Bărnuțiu a rostit în acest context celebra formulă *libertatea cea adevărată a verărei națiuni nu poate fi decât națională*⁹², care a alimentat ideologic lupta românilor pentru egalitate în drepturi până la sfârșitul monarhiei dualiste. Libertatea este un garant al onoarei fără de care existența unei națiuni este de neimaginat, ea nu poate veni decât cu egalitatea în drepturi, care să ofere reprezentare corespunzătoare, justiție echitabilă și șansa de a forma o cultură de nivel înalt prin universități.

În viziunea despre națiune a lui Bărnuțiu, rolul limbii rămâne neschimbat față de manifestul din 1842: aceasta joacă un rol crucial ca vehicul de transmitere al culturii și ca parte a identității naționale. El face o pledoarie pentru cultura în limba națională, deplângând națiunea care *nu vede decât cu ochii altei națiuni* deoarece *niciodată nu va pătrunde rază de cultură la creierii acestei națiuni, ci va rămâne purere întunecată ca orbul și servă națiunilor răpitoare*⁹³. Necultivarea limbii naționale duce la sărăcirea ei, astfel nici preoții și nici reprezentanții poporului nu o vor putea folosi în mod eficient. În lipsa unei limbi naționale folosită în școli, patriotismul românesc va dispărea. Pentru ca acest lucru să nu se întâmple, oratorul formulează un principiu care va rămâne valabil pentru români până la Marea Unire, lupta pentru unitatea culturală a românilor, indiferent de frontiere: *Așadar românii mai întâi să se unească între sine spre acest scop, de la Nistru până la Hem și de la Hem până la Tisa, apoi să se unească cu celelalte familii romane, pentru identitatea limbii și cumnăția cea firească a cugetelor și simțămintelor*⁹⁴. Unitatea preconizată aici este strict culturală și, după cum apare imediat mai jos, trebuie să treacă peste frontierele politice dintre statele în care se aflau atunci românii. Unicul liant între toți românii este limba, ea trebuie apărută și cultivată deoarece acesta este primul pas spre o dezvoltare durabilă. În opinia filosofului român, unitatea limbii într-un stat poliglot nu poate fi justificată de considerente practice (precum eficientizarea administrației, unitatea legislației sau prestigiul cultural al unei limbi) ci numai de *comoditatea despotismului și cugetul lui cel nelegiuit de a răpire libertatea națiunilor, ca să domnească preste ele*.⁹⁵

Un lucru întâlnit atât la protestul din 1842 cât și la discursul de față și care poate fi imputat lui Bărnuțiu ca orator este definirea relativ tardivă a principalelor concepte cu care lucrează. Abia în a doua jumătate a Discursului vom întâlni o definiție a națiunii care înseamnă, în viziunea sa *persoana unui popor întreg, care e legat între sine cu aceeași limbă și datini, căci cine zice că natura i-ar fi dezbrăcat pe oameni de demnitatea de persoană, când i-a unit într-un corp național cu legăturile frăției acestei minunate*?⁹⁶. Egalitatea națiunilor este o consecință a egalității persoanelor, iar națiunea care încearcă să subjuge altele *și-a pierdut dreptul de a fi suferită între națiunile de pre pământ*⁹⁷. Garantul acestor libertăți este Statul, care trebuie să asigure fiecărei națiuni un cadru de dezvoltare propice frii sale. Impunerea unui drept care nu face parte din firea popor îl legitimează pe acesta să-l respingă, așa cum arătase juristul german Savigny, citat de Bărnuțiu. Vom găsi aici o formulare destul de ambiguă, care ne poate pune pe gânduri: *iară în stat liber nu poate fi lege aceea ce voiește numai un om sau o națiune, ci trebuie să fie lege aceea ce voiește și ce dorește tot poporul, toate națiunile*⁹⁸. Fie autorul nu a construit pluralul cuvântului *popor*, fie termenul a ajuns la noi în formă eronată, sau, în cel mai interesant caz, poporul devine acum totalitatea cetățenilor dintr-un stat, care pot avea multiple naționalități. Din definiția dată mai sus, națiunea este o persoană din cadrul întregului popor, caracterizată prin limbă și tradiții comune. În acest caz, s-ar părea că Bărnuțiu a optat pentru o schimbare a unor concepte

⁹¹ *Ibidem*, p. 93.

⁹² *Ibidem*, p. 98.

⁹³ *Ibidem*, p. 99.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 100.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 104.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 101.

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 102.

cheie, în 1842 definind poporul prin limbă și tradiții comune, și nu națiunea (de astfel termenul nici nu apare în *O tocmeală de rușine și o lege nedreaptă*, unde întâlnim doar *naționalitate*). Definiția naționalității e construită printr-o serie de comparații care să-i justifice importanța, din ea deducem totalitatea atributelor care fac special un anumit popor (limbă, cultură, tradiții): *Ce este apa pentru pești, aerul pentru zburătoare și pentru toate viețuitoarele, ce este lumea pentru vedere soarele pentru creșterea plantelor, vorba pentru cugetare, aceea e naționalitatea pentru vercare popor, într-însa ne-am născut, ea este mama noastră, de suntem bărbați ea ne-a crescut, de suntem liberi într-însa ne mișcăm, de suntem vii într-însa viem, de suntem supărați ne aline durerea cu cântecele naționale, prin ea vorbim și astăzi ca părinții noștri carii au trăit înainte de mii de ani, prin ea ne vor cunoaște strănepoții posteritatea preste mii de ani*⁹⁹. Sunt cuprinse așadar toate caracteristicile (origine, limbă, cântece) identitare care fac ca oricare popor să fie unic. Interesant este că nu sunt cuprinse în definiția națiunii ci a naționalității, care înseamnă practic apartenența la națiune, ultima fiind definită doar ca o *persoană* (ipostază) a poporului. Uniunea Transilvaniei cu Ungaria este văzută ca o mare amenințare la adresa identității românești, deoarece amenință tocmai conștiința originii romane pe care Școala Ardeleană a făcut eforturi mari să o evidențieze, și limba care e văzută ca factor esențial în preservarea naționalității. În vederea unei replici potrivite la acțiunile ostile, națiunea română trebuie să-și proclame independența și să jure că toate eforturile sale vor fi îndreptate spre preservarea naționalității în fața tuturor amenințărilor, deoarece doar aceasta este calea spre cultură și fericire. Bănuțiu își încheie discursul amintind contemporanilor că în fața multor primejdii românii nu și-au pierdut identitatea și nici de această dată nu trebuie să fie altfel; lupta pentru limbă și romanitate trebuie să fie continuă, neoprită decât de o încununare cu lauri a românilor, de către însuși Traian.

Discursul de la Blaj marchează în vocabularul politic al românilor ardeleni o trecere de la conceptul cultural de *naționalitate* la cel mult mai complex de *națiune* care va ajunge să cuprindă și un teritoriu național, drepturi naționale și putere națională. Extinderea drepturilor persoanei la întregul colectiv din care face parte (*popor* în 1842, *națiune* în 1848) constituie o sinteză interesantă între naționalism și liberalism, care va face carieră în spațiul românesc cel puțin până la Marea Unire. Dorința unei unități culturale se va vedea la românii ardeleni din multe puncte de vedere; prin legăturile pe care asociațiile culturale le-au avut cu Vechiul Regat de-a lungul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea precum și prin interesul pe care presa transilvăneană l-a acordat evenimentelor politice și culturale ale românilor de peste munți¹⁰⁰. Unitatea culturală a românilor a reprezentat fundamentul pe care s-a construit, după Primul Război Mondial, și unitatea politică.

POPORUL, PATRIA ȘI NAȚIA ÎN PROCLAMAȚIA DE LA ISLAZ

Tinerii munteni aflați la Paris în iarna anului 1848 au avut astfel ocazia să ia contact direct cu mișcarea insurecțională care a debutat în luna februarie în capitala Franței, ducând la abdicarea lui Ludovic Filip și la proclamarea celei de a Doua Republici. Ei erau deja grupați în diferite societăți, dintre care cele mai importante erau *Societatea pentru învățătura poporului român* (fondată în 1839) și *Societatea studenților români de la Paris* (fondată în anul 1845). Mulți dintre ei, precum Nicolae Bălcescu, C.A. Rosetti sau Dumitru Brătianu, iau chiar parte la luptele de stradă ale populației cu forțele de ordine. În acest timp, cea mai mare dorință a lor este să revină acasă pentru a aduce cu ei tumultul revoluționar. Deosebit de activ este Bălcescu, care împreună cu Alexandru Goleșcu l-a contactat pe Adam Czartoryski care va interveni pe lângă șeful guvernului francez, poetul Lamartine, pentru trimiterea a 20000 de puști în Muntenia¹⁰¹.

Tinerii ajung în țară în martie și aprilie, și au început răspândirea de pamflete împotriva domnitorului Bibescu și a regimului regulamentar. Un comitet revoluționar dirijat de Ion Ghica și C. A. Rosetti a debutat

⁹⁹ *Ibidem*, p. 105.

¹⁰⁰ Bocșan 1997, p. 124–131.

¹⁰¹ Hitchins 1998, p. 289–292.

în luna martie. În luna următoare Bălcescu și Goleescu vin în țară. Sunt făcute diferite planuri pentru debutul insurecției, Bălcescu o dorea în prima zi de Paști (23 aprilie), însă va fi planificată pentru 9/21 iunie¹⁰².

În acea dată a avut loc citirea proiectului de Constituție al Comitetului revoluționar din Muntenia de către Ion Heliade Rădulescu. Acesta cuprindea 22 de articole car în prealabil erau explicate fiecare ascultătorilor țărani sau orășeni. Printre prevederile sale putem enumera emanciparea și împrăștierea clăcașilor cu despăgubire, eliberarea țăganilor din robie cu despăgubire, desființarea pedepselor cu moartea și bătaia, drepturi politice pentru necreștini, deschiderea unor universități la București și Craiova, regim republican cu domn ales pe cinci ani, Adunare legislativă, gardă națională¹⁰³.

Debutul proclamației¹⁰⁴ prezintă o serie de imagini axate pe ideea de mântuire și de regenerare, poporul fiind chemat într-un mod pașnic să-și schimbe soarta, să se mântuiască¹⁰⁵. În acest text vom găsi într-o mare măsură exploatată tema poporului, termenul *popor* apărând de foarte multe ori, iar termenul *nație* de foarte puține. Poporul este încărcat cu o puternică dimensiune creștină, asociat cu Mântuitorul Iisus Hristos din perspectiva martiriului, pentru care se cere o înviere¹⁰⁶. Această apropiere are ca scop legitimarea acțiunii revoluționare și formarea unei baze care să poată justifica puterea.

Este important să vedem cum este definit poporul și care sunt criteriile care contează în formarea acestei legături între indivizi. Încă de la începutul Proclamației, în partea explicativă de dinaintea punctării principalelor revenidicări, se arată că *tot românul e un atom al întregii suveranități a popoului: sătean, meseriar, neguțător, preot, soldat, student, boer, domn, e fiu al patriei și, după sfânta noastră credință, e fiu al lui Dumnezeu. Toți avem același nume de român. Aceasta ne înfrățeste și face să înceteze toate interesele, să se stingă toate urile*¹⁰⁷. Practic, acest discurs pare a se adresa doar românilor, indiferent de starea lor socială sau de meseria pe care o au, fiindcă toți aparțin patriei.

Patria se dorește a fi *tare unită în dragoste, compusă de frați iar nu de vrăjmași*¹⁰⁸ iar în acest temei este decretată egalitatea în drepturi civile pentru toți. De la patrie poate doar proveni puterea, chiar și domnească, deoarece *Domnia nu e drept de moștenire a nici unei familii, domnia este a patriei. Ea o dă celui ce va socoti de cuviință dintre fii săi*¹⁰⁹. Dreptul suveran aparține însă poporului¹¹⁰ care capătă astfel dreptul de a acorda domnia ori de câte ori consideră necesar aceleiași persoane. El este ales dintre cetățeni și rămâne chiar și în timpul domniei un cetățean și un fiu al patriei. Poporul este cel care a decretat că *tot românul e liber, tot românul e nobil, tot românul e un domn*¹¹¹. Din analiza de până acum se poate trage concluzia că, la fel ca și în Constituția franceză din anul 1793, că suveranitatea în stat este deținută de popor iar patria constituie în imaginarul revoluționar o familie compusă din egali.

Este foarte interesant cum în contextul unui apel către boieri apare pentru prima dată în Proclamația de la Islaz cuvântul *nație*: *Cu toții întindeți mâna a închea toate clasele societății într-un singur corp, pe care să-l putem numi, fără rușine, nație*. A doua oară termenul apare în contextul apelului către străini la o solidarizare în jurul programului revoluționar: *Cetățenii în general, preoți, boieri, ostași, negustori, meserieși de orice treaptă, de orice nație, de orice religie, ce vă aflați în capitală și prin orașe, greci, sârbi, bulgari, germani, armeni, israeliți, armați-vă spre a ține buna orânduială și a ajuta la fapta cea mare. Patria este și a noastră și a voastră. Vouă vă place a ședea într-însă și ea vă primește. Sistema cea veche nu v-a chemat și pe voi la masa de obște. De azi înainte o masă avem cu toții, un ospăț de frăție ni se întinde, aceleași drepturi vom avea cu toții*¹¹². A treia utilizare are loc

¹⁰² *Ibidem*, p. 295–296.

¹⁰³ Berindei 1998, p. 28–29. A se vedea și foarte buna analiză a limbajului juridic la Stanomir 2004, p. 173–216.

¹⁰⁴ Reprodusă în Ionescu 1991, p. 154–162. În continuare: *Proclamația de la Islaz*.

¹⁰⁵ Nicoară 1999, p. 222–224.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 238.

¹⁰⁷ *Proclamația de la Islaz*, p. 154.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 155.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 157.

¹¹⁰ *Ibidem*.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 158.

¹¹² *Ibidem*, p. 161.

în contextul apărării de puterile reacționare, în contextul unui îndemn de a forma *cruciada înfrățirii națiilor în afară*¹¹³.

Primul sens al cuvântului *nație* care poate fi desprins de aici, din prima situație în care este folosit, este de popor. Practic, dacă ne uităm la felul în care este definit poporul mai sus, ca fiind totalitatea fiilor patriei, indiferent de poziția sa socială (definiția respectivă aducea o enumerație de categorii sociale: boier, negustor, țăran etc), putem vedea că seamănă cu definiția *nației* din prima situație: un corp format din toate clasele societății, însă formarea sa are loc prin mobilizarea boierilor. În a doua situație avem un mesaj de chemare care prezintă de această dată o patrie primitoare și deschisă tuturor. Putem observa că acest lucru nu este condiționat de nimic, astfel contractualismul lipsește. Cetățenii *de orice nație* sunt chemați să apere noile cuceriri ale revoluționarilor pe motiv că patria este a tuturor și ea le oferă tuturor drepturi egale. Înșiruirea de etnii (greci, bulgari, sârbi, armeni și evrei) după cuvântul *nație* poate presupune înzestrarea acestora cu o conotație etnică, așa cum poate avea sensul de naționalitate (o legătură juridică dintre aceștia și un alt stat). Totuși, nu se precizează nimic despre posibilitatea ca cineva să mai dețină o naționalitate înainte de a fi integrat în rândul cetățenilor Țării Românești. Din acest motiv am înclina aici spre o conotație mai degrabă etnică a *nației* însă în definitiv textul nu oferă suficiente informații pentru a opta ferm pentru unul din cele două sensuri. În a treia situație se face referire la înfrățirea națiilor de afară în fața contrarevoluției, definită ca *puterea nepravilnică* (nelegitimă), și la care trebuiau să adere și românii.

Influența franceză asupra liderilor pașoptiști din Țara Românească explică caracterul foarte liberal al Proclamației de la Islaz și orientarea ei pentru unirea tuturor cetățenilor, indiferent de etnie sau naționalitate. Poporul, patria și nația sunt noțiuni care tind să înglobeze totalitatea indivizilor și să le ofere calitatea de cetățeni, adică egalitate și drepturi politice indiferent de etnie sau religie. Acest lucru corespunde unui model universalist însă nu există nicio referire de natură contractualistă, adică la ce ar trebui să facă practic cineva pentru a aparține acestei colectivități. De asemenea, programul revoluționar nu prevede noțiunea de străin, sau care ar fi statutul unui individ care rezidă pe teritoriul Munteniei însă fără a fi parte a patriei, poporului sau nației. Mai rămâne ca întrebare de ce doar boierii sunt chemați să contribuie la construirea acestei nații definite ca un corp ce înglobează toate clasele societății. Probabil deoarece autorii proclamației erau conștienți că doar aceștia aveau puterea și cunoștințele reale de a construi instituții reprezentative pentru popor. Cu toate acestea, Proclamația de la Islaz, un text fundamental prin transformările sociale pe care le prevede, rămâne ambiguu cu privire la diferențele dintre popor și națiune. Această cerință a implicării boierilor nu este suficient de detaliată pentru a concluziona că o națiune în viziunea lor este un popor reprezentat de structuri instituționale în stat.

REFLECTAREA NAȚIUNII ÎN TEXTELE CONSTITUȚIONALE ROMÂNEȘTI DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Unirea Principatelor Moldova și Țara Românească s-a desăvârșit prin dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza în data de 24 ianuarie 1859. Domnia sa a fost una constituțională, puterile sale fiind limitate de Convenția de la Paris (1858) care în anul 1864 a dobândit un act adițional, *Statutul Desvoltător Convențiunii din 7/19 august 1858*, menit să întărească puterile domnului pentru a face reformele dorite¹¹⁴. Una din condițiile Convenției, care prevedea de asemenea să existe doi domni, două guverne, două Adunări legislative, era și existența unei Comisii Centrale la Focșani, cu rol de a discuta legile de interes comun¹¹⁵.

Comisia de la Focșani a început elaborarea unui proiect de Constituție care a fost definitivată abia în 9/21 octombrie 1859 și publicat doi ani mai târziu de către Mihail Kogălniceanu pentru a servi *de fanar luminător și feritor*¹¹⁶.

¹¹³ *Ibidem*, p. 162.

¹¹⁴ Focșeneanu 1998, p. 22–23.

¹¹⁵ Hitchins 1998, p. 358.

¹¹⁶ Ionescu 1991, p. 302. În continuare: *Constituția Focșani*. A se vedea și analiza lui Stanomir 2004, p. 317–375.

Textul acestui proiect care a servit ulterior Constituției din 1866 conține cele mai multe referiri la națiune. Însăși textul ei se consideră că a fost proclamată de către Națiune, ceea ce amintește de primii ani ai Revoluției Franceze. În Titlul I se precizează că *cea mai sacră datorie a fiecărui Român este de a susține și de a apăra unirea nației într-un singur Stat Român*¹¹⁷. Naturalizarea poate fi dată doar străinilor de religie creștină, iar de drepturile politice se bucură deopotrivă toți românii din Principatele Unite, de toate riturile creștine, lipsind ceea ce ar putea constitui mai multe lămuriri¹¹⁸. Pierderea naționalității constituie o consecință a intrării în serviciul unui stat străin fără autorizația guvernului¹¹⁹.

Foarte important pentru a vedea rolul națiunii în viziunea autorilor Constituției de la Focșani (D.D. Apostol, Ioan Em. Florescu, Costachi M. Brăiloiu, Mihail Kogălniceanu etc) este articolul 30 care prevede: *Toate puterile Statului din Principatele Unite purced de la națiunea română și funcționează numai după principiile și regulile așezate prin constituțiunea de față*. Acest articol este în spiritul *Declarației drepturilor omului și cetățeanului* care prevedea că orice suveranitate provine de la națiune. Ca și consecință a acestui articol este și cel legat de Adunarea Generală, organismul înzestrat cu puteri legislative: *Adunarea Generală este reprezentanta legală a națiunii române din Principatele Unite*¹²⁰. Puterea armată este de asemenea considerată *națională*¹²¹. Deși lipsește o definiție a acesteia, pentru prima dată într-un text cu caracter constituțional, chiar dacă niciodată nu a fost pus în aplicare, națiunea este considerată sursa de legitimitate a puterilor în stat.

Următoarele referiri la ideea de națiune se vor găsi în Constituția din 1866¹²², legea fundamentală a României până în anul 1923. Ideea acestei constituții a apărut imediat după abdicarea forțată a lui Alexandru Ioan Cuza (11 februarie 1866), din necesitatea introducerii unei monarhii constituționale cu principe străin. După alegerile din martie-aprilie grupările conservatoare au câștigat majoritatea locurilor în ceea ce va deveni Adunarea Constituantă. Lucrul pentru noua Constituție a început în data de 28 aprilie 1866. La 10 mai, o dată cu depunerea jurământului de către principele Carol I s-a format și un guvern de coaliție prezidat de Lascăr Catargiu¹²³. În data de 1 mai fusese supus atenției Constituantei proiectul Consiliului de Stat care avea la bază proiectul elaborat în 1859 de către Comisia Centrală de la Focșani. Elaborarea Constituției s-a făcut într-un mediu de puternice tensiuni între conservatorii majoritari și grupările liberale, punctele cele mai mari de disensiuni fiind: natura Parlamentului (unicameral așa cum îl doreau liberalii sau bicameral cul îl doreau conservatorii), dreptul de veto al principelui (liberalii doreau un drept de veto suspensiv, conservatorii unul absolut), colegiile de alegători (liberalii susțineau o formulă de trei colegii, conservatorii doreau patru). Totuși, liberalii au fost siliți să accepte punctele de vedere ale conservatorilor în fața amenințării cu retragerea acestora și lăsarea țării fără lege fundamentală. În data de 29 iunie s-a discutat global proiectul (cuprinzând 8 titluri și 133 de articole), iar Constituția a fost promulgată în data de 1 iulie 1866¹²⁴.

Această constituție este prima care fixează definitiv suveranitatea națională prin ideea că *toate puterile Statului emană de la națiune, care nu le poate exercita decât prin delegațiune și după principiile și regulile așezate în constituțiunea de față*¹²⁵ dar și prin aceea că membrii celor două corpuri legislative reprezintă națiunea și nu doar județul sau localitatea care i-a desemnat¹²⁶. Deși nu vom întâlni o definiție a națiunii, la începutul Constituției apare interdicția de a coloniza teritoriul românesc cu *populațiuni de gintă străină*¹²⁷, cuvântul *gintă* servind așadar definirii etniei. Pentru a dobândi împământinirea (naturalizarea) și odată cu aceasta

¹¹⁷ Constituția Focșani, art. 5.

¹¹⁸ *Ibidem*, art. 8.

¹¹⁹ *Ibidem*, art. 28.

¹²⁰ *Ibidem*, art. 54.

¹²¹ *Ibidem*, art. 127.

¹²² Reprodusă în Ionescu 1991, p. 383–401. În continuare: *Constituția din 1866*.

¹²³ Adăniloae, Căncea 1983, p. 151–152.

¹²⁴ *Ibidem*, p. 161.

¹²⁵ *Constituția din 1866*, art. 31.

¹²⁶ *Ibidem*, art. 38.

¹²⁷ *Ibidem*, art. 3.

și drepturile politice, străinul trebuie să petreacă o perioadă de zece ani în România și să dovedească prin fapte că este util. De această perioadă de zece ani pot fi scutiți străinii care au adus industrii sau invenții utile, care s-au născut aici din părinți străini care nu se bucurau de protecție străină și participanții la Războiul de Independență¹²⁸.

Constituția din anul 1866 reprezintă triumful în spațiul românesc al principiului de bază al Revoluției Franceze în materie de politică, deși națiunea era văzută mult mai restrictiv, drepturi politice în 1866 fiind prevăzute doar pentru creștini. Acest lucru se va schimba în 1879, chiar dacă naturalizarea necreștinilor a rămas un proces dificil.

CONCLUZII

Modelul central și est european al națiunii se caracterizează prin modul în care este definită legătura dintre indivizi, o legătură construită pe limba, tradițiile și aspirațiile comune, fiind vorba de o națiune închisă celor care nu se încadrează în acest tipar. Spațiul românesc este supus acestei influențe, ceea ce face ca modelul de națiune promovat de elitele românești să ajungă cumva opus celui francez și occidental, care își propune construirea unei națiuni din toți locuitorii unui teritoriu, pe baza angajamentului comun. O excepție poate constitui viziunea pașoptiștilor de integrare în sânul *patriei* și a străinilor, adică a celor cu etnie și naționalitate diferită (în 1848 bunăoară nu se putea vorbi de o naționalitate bulgară în lipsa unui stat bulgar, însă se putea vorbi de una grecească), pe care o putem atribui influenței covârșitoare exercitate de cultura și mentalitățile franceze asupra lor.

În spațiul românesc vom întâlni, așa cum semnală și Paul Cornea, o mare ambiguitate în folosirea termenilor referitori la colectivitate. Un exemplu semnificativ este Simion Bărnuțiu care, așa cum am arătat mai sus, în 1842 definea poporul ca fiind o *mulțime de oameni de aceeași viță, uniți prin limbă, prin aceleași datini și plecări, prin aceeași cultură a trupului și sufletului, așa cât prin aceste sunt legați într-un neam ca prin niște legături firești*, alegând așadar ca legături între indivizi originea comună, limba, tradițiile și obiceiurile. Această perspectivă se va schimba radical șase ani mai târziu, în *Discursul de la Blaj* în care autorul a definit națiunea ca fiind *persoana unui popor întreg, care e legat între sine cu aceeași limbă și datini* însă apărând câteva rânduri mai jos o distincție interesantă între popor și națiune, în contextul ideii că *trebuie să fie lege aceea ce voiește și ce dorește tot poporul, toate națiunile*. Bărnuțiu creează aici imaginea unui popor care înglobează multiple națiuni, luând ca definiție a poporului totalitatea indivizilor dintr-un stat. Oricum aceste concepte nu sunt folosite în aceleași contexte, ceea ce trădează o lipsă de atenție din partea autorului pentru acest aspect.

O situație foarte asemănătoare vom întâlni în Proclamația de la Islaz unde cele trei noțiuni folosite acolo pentru a desemna colectivitatea, *fii patriei, nația, poporul* sunt dificil de deosebit, pornind doar de la text. Influența franceză a naționalismului deschis se poate observa clar din dorința de a construi o patrie deschisă și străinilor și celor de alte etnii, alături de o *nație* deschisă tuturor categoriilor sociale, unde nu apare nici o referire la etnic. Modelul francez de popor care cuprinde totalitatea indivizilor dintr-un stat, supuși ai unei autorități, promovat de Jules Michelet, un magistrat pentru mulți dintre pașoptiști, nu a fost așadar asimilat în întregime de români.

În ciuda acestor influențe profund herderiene, elitele românești au imprimat programului lor o direcție liberală prin adoptarea principiului suveranității naționale. Acest principiu, apărut în Franța anului 1789 sub forma articolului al treilea din *Declarația drepturilor omului și cetățeanului* și consacrat pentru prima dată de legea fundamentală a anului 1791, se va regăsi și în spațiul românesc începând cu proiectul de constituție al Comisiei Centrale de la Focșani (1859) care a transmis multe articole Constituției din 1866. Suveranitatea națională a rămas până astăzi un element cheie al Constituției României, moștenire directă a Constituției din 1866 și indirect a Revoluției Franceze.

¹²⁸ *Ibidem*, art. 7.

BIBLIOGRAFIE

Surse primare

- 1) Supplex Libellus Valachorum (1791)
- 2) Proclamația de la Padeș (1821)
- 3) Constituția Cărvunarelor (1822)
- 4) Proiectul de constituție al lui Ion Câmpineanu (1838)
- 5) Discursul de la Blaj al lui Simion Bărnuțiu (2/14 mai 1848)
- 6) Proclamația de la Islaz (9/21 iunie 1848)
- 7) Proiectul de constituție al Comisiei Centrale de la Focșani (1859)
- 8) Constituția din 1866

Bibliografie specială

- 1) BODEA, Cornelia, *1848 la români – O istorie în date și mărturii*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.
- 2) GODECHOT, Jacques, *Les Constitutions de la France depuis 1789*, Paris, GF Flammarion, 1995.
- 3) IONESCU, Dezvoltarea constituțională a României – acte și documente 1741–1991, București, Editura Lumina Lex, 1991.
- 4) MILLER, David, *Enciclopedia Blackwell a gândirii politice*, București, Editura Humanitas, 2000.

Bibliografie generală

- 1) ADĂNILOAIE, Nichita; CÂNCEA, Paraschiva, *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1983.
- 2) BERINDEI, Dan, *Revoluția română din 1848–1849. Însemnătatea și programele ei*, București, Editura Enciclopedică, 1998.
- 3) BOCȘAN, Nicolae, *Ideea de națiune la românii din Transilvania și Banat (secolul al XIX-lea)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1997.
- 4) BOGDAN-DUICĂ, Gheorghe, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, Cultura Națională, 1924.
- 5) CHINDRIȘ, Ioan, *Simion Bărnuțiu – suveranitate națională și integrare europeană*, Cluj-Napoca, Editura Argus, 1998.
- 6) CORNEA, Paul, *Originile romantismului românesc*, București, Editura Minerva, 1972.
- 7) CORNEA, Paul, *Regula jocului – versantul colectiv al literaturii: concepte, convenții, modele*, București, Editura Eminescu, 1980.
- 8) FOCȘENEANU, Eleodor, *Istoria constituțională a României*, ediția a II-a, București, Editura Humanitas, 1998.
- 9) HERMET, Guy, *Histoire des nations et du nationalisme en Europe*, Paris, Éditions du Seuil, 1996.
- 10) HITCHINS, Keith, *Românii (1774–1866)*, București, Editura Humanitas, 1998.
- 11) IVANEȘ, Cristian, *National Ideology and the Making of a Nation: Simion Bărnuțiu and the Romanian Revolution of 1848–1849 in Transylvania*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2010.
- 12) MAGYARI, András; NÄGLER, Thomas; POP, Ioan-Aurel, *Istoria Transilvaniei*, vol. III (1711–1918), Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2008.
- 13) MARICA, George Em., *Studii și cercetări de istoria și sociologia culturii române ardeleni în secolul al XIX-lea*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977.
- 14) MITU, Sorin, *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, București, Editura Humanitas, 1997.
- 15) NEUMANN, Victor, *Neam, popor sau națiune – despre identitățile politice europene*, Ediția a 2-a, București, Editura Curtea Veche, 2005.
- 16) NICOARĂ, Simona, *Mitologiile Revoluției pașoptiste românești. Istorie și imaginar*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999.
- 17) OȚETEĂ, Andrei, *Tudor Vladimirescu '821*, București, Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă CC al PCR, 1971.
- 18) PANDREA, Petre, *Filosofia politico-judiciară a lui Simion Bărnuțiu*, București, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, 1935.
- 19) PLATON, Gheorghe, *Românii în veacul construcției naționale*, București, Editura Enciclopedică, 2005.
- 20) PRODAN, David, *Supplex Libellus Valachorum – Din istoria formării națiunii române*, București, Editura Enciclopedică, 1998.
- 21) ROȘCA, Dumitru D., *Oameni și climate*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1971.
- 22) STANOMIR, Ioan, *Nașterea Constituției: limbaj și drept în Principate până la 1866*, București, Editura Nemira, 2004.
- 23) ȘOTROPA, Valeriu, *Proiectele de constituție, programele de reforme și petițiile de drepturi din Țările Române în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1976.